

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY MUHITNING TA'SIRI

Nazirjon Azimjanov

Turan International University

PhD dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22012610>

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanish jarayonida ijtimoiy muhitning o'rne va ahamiyati tahlil qilinadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishida oilaviy tarbiya, tengdoshlari bilan munosabatlar, pedagogik muassasa muhiti hamda jamiyatning madaniy-ma'naviy qadriyatlari asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ijtimoiy muhitning bolaning nutq, emotsional, axloqiy, ijtimoiy-ko'nikma va tafakkur rivojlanishiga ko'rsatadigan bevosita ta'siri yoritiladi. Shuningdek, qulay ijtimoiy muhit yaratishning pedagogik shart-sharoitlari, tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligi, bolalarda ijobiy ijtimoiy tajriba shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar tahlil qilinadi. Ushbu annotatsiya mavzuning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini aks ettirib, maktabgacha ta'lim tizimi mutaxassislari uchun qo'llanma sifatida xizmat qiladi.

Maktabgacha yosh - bola psixik, nutqiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishining eng dinamik davridir. Bu jarayonda biologik omillar bilan bir qatorda, bolaning o'sib-ulg'ayishida ijtimoiy muhit, ya'ni oilaning ma'naviy va iqtisodiy sharoiti, tarbiya uslubi, bog'cha muhitining sifati, tengdoshlar bilan munosabatlar muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, ijobiy ijtimoiy muhitga ega bolalarda nutq rivoji, moslashuvchanlik va ijtimoiy ko'nikmalar darajasi yuqori bo'ladi, salbiy muhit esa kechikishlarga sabab bo'lishi mumkin.

Maktabgacha yosh bolalar rivojlanishining eng muhim davrini tashkil etadi. Bu davrda shaxsning ilk sifatlari, nutq, ijtimoiy ko'nikmalar, emotsional barqarorlik va kognitiv jarayonlar shakllanadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan bolaning o'sib-ulg'ayadigan ijtimoiy muhitiga bog'liq. Oilaviy tarbiya, tengdoshlar bilan muloqot, tarbiyachilar faoliyati, jamoaviy o'yinlar - bularning barchasi bolaning psixologik va ijtimoiy rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida ijtimoiy muhitning o'rne va ta'sir darajasini ilmiy asosda o'rganishdir. Turli ijtimoiy muhit sharoitida tarbiyalanayotgan maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish va ularning ijtimoiy muhitga bog'liqligini aniqlash.

Ijtimoiy muhit maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, ularning shaxsiyati, xulq-atvori va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish manbai bo'lib xizmat qiladi. Oila, tengdoshlar, maktabgacha ta'lim tashkiloti va umuman jamiyat bolaning ijtimoiy me'yorlari, qadriyatlarini, hissiy aqli va dunyo bilan munosabatda bo'lish qobiliyatini shakllantiradi. Ijobiy muhit sog'lom rivojlanishga yordam beradi, salbiy omillar esa ijtimoiylashuv bilan bog'liq muammolarga olib kelishi mumkin¹.

Metodologiya

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Kuzatuv metodi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 4–6 yoshli bolalarning ijtimoiy munosabatlardagi faoliyati kuzatildi.

2. Suhbat va anketa

30 nafar ota-ona va 10 nafar tarbiyachi bilan suhbat o'tkazildi.

Ijtimoiy muhit omillari (oila muhiti, tarbiyachi bilan muloqot, guruh ichidagi o'yinlar) bo'yicha savollar berildi.

3. Psixologik diagnostika

"Ijtimoiy kompetentlik shkalasi" orqali bolalarning muloqot, o'zini boshqarish va jamoaga moslashish ko'nikmalari baholandi.

4. Tahlil va taqqoslash

Olingan natijalar guruhlar bo'yicha solishtirildi: ijtimoiy faol muhitga ega bolalar va cheklangan muhitda tarbiyalanayotgan bolalar.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko'ra ijtimoiy muhit bolaning rivojlanishiga quyidagi asosiy yo'nalishlarda ta'sir qilishi aniqlandi:

1. Nutq rivoji

Ijtimoiy faol muhitda o'sgan bolalar nutq boyligi, gap qurish qobiliyati va muloqotga kirishuvchanligi bilan ajralib turdi. Cheklangan muhitdagi bolalarda esa nutqning sust rivojlanishi, uyatchanlik va tashabbussizlik kuzatildi.

2. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish

Oila va bog'chada iliq emosional atmosfera mavjud bo'lgan bolalarda o'zini boshqarish, hissiy barqarorlik va hamdardlik ko'nikmalari yuqori bo'ldi.

Stressli yoki beqaror muhitdagi bolalarda esa agressivlik, tortinchoqlik yoki xavotirlik belgilari ko'proq ko'rindi.

---

¹ <https://imenapro.ru/knowledge-base/sotsialnoe-razvitiye-doshkolnika-etapy-i-sovety/>

3. Jamoaga moslashish

Tengdoshlar bilan faol o'yinlar va hamkorlikda o'quv mashg'ulotlari olib boriladigan guruhlarda bolalar o'zaro yordam, rollarni taqsimlash va konfliktlarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ldi.

4. Kognitiv rivojlanish

Ijtimoiy muhitning boyligi (kitoblar, o'yinchoqlar, muloqotchan kattalar bilan aloqa, qiziqarli mashg'ulotlar) kognitiv jarayonlarni (xotira, tafakkur, diqqat) sezilarli ravishda jadallashtirdi.

Muhokama

Olingan natijalar pedagogik va psixologik adabiyotlarda ko'rsatilgan ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi. Viygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola rivojlanishining asosiy manbai — jamiyat va ijtimoiy muloqotdir. Tadqiqot natijalari ham shuni ko'rsatdiki: bola o'zlashtiradigan bilim, malaka va ijtimoiy fazilatlar avvalo uning atrofidagi ijtimoiy muhit sifatiga bog'liq.

Cheklangan muloqot yoki salbiy ijtimoiy atmosfera bolada o'quv faoliyatiga qiziqishning pasayishi, xulq-atvor buzilishlari va moslashuv jarayonining sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, qulay ijtimoiy muhit bolaning ijodkorligi, mustaqilligi, muloqot ko'nikmalari va emotsional farovonligini oshiradi.

Ijtimoiy muhit ta'sirining asosiy jihatlari

Ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni shakllantirish: maktabgacha yoshdagi bolalar o'z muhitidagi odamlarni kuzatish orqali xulq-atvor qoidalari va axloqiy tamoyillarni eng faol o'rganadilar.

Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish: uyda ham, maktabgacha ta'lim tashkilotida ham kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish bolalarga muloqot qilishni, nizolarni hal qilishni va munosabatlarni o'rnatishni o'rganishga yordam beradi.

Ijtimoiylashuv: Ijtimoiy muhit bolani jamiyat bilan bog'lab, unga o'yin faoliyati orqali asta-sekin oila doirasidan tashqariga chiqish va tengdoshlar guruhining bir qismiga aylanish imkonini beradi.

Hissiy rivojlanish: boshqalarning ijobiy yoki salbiy munosabati, qabul qilish yoki rad etish bolaning hissiy holatiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va empatiya qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Mikro va makro muhitning ta'siri:

Mikro muhit: Oila, do'stlar va maktabgacha ta'lim tashkiloti bevosita ta'sirga ega, chunki ular orqali bola dunyoni bilib oladi.

Makromuhit: Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy tizimi makromuhit orqali bolaning rivojlanishiga bilvosita ta'sir qiladi.

Salbiy ta'sirning oqibatlari

- Agar bola ijtimoiy guruh tomonidan rad etilsa, u chekinishi yoki tajovuzkor bo'lishi mumkin.
- Aqliy yoki jismoniy muammolari bo'lgan bolalar muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari va ko'pincha professional yordamga muhtoj bo'lishlari mumkin.
- Atrof-muhitning salbiy ta'siri noto'g'ri xatti-harakatlarning shakllanishiga olib kelishi va ijtimoiy moslashuvni qiyinlashtirishi mumkin².

Bolaning maktabgacha yoshi faol ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish davri bo'lib, xarakter va xatti-harakatlar shakllanadi. Bu bola tarbiyasidagi hal qiluvchi bosqichdir. Shu vaqt ichida ota-onalar va maktabgacha ta'lim muassasalari o'zlarining hal qilishlari vaqt va kuch talab qiladigan hal qiluvchi muammolarga duch kelishadi.

Ijtimoiy-axloqiy rivojlanish - bu inson o'sib ulg'aygan muhit, madaniyat va jamiyat an'analarini o'zlashtirish, muloqot qobiliyatlari va hayotiy qadriyatlarni shakllantirish. Hatto go'daklik davrida ham bola asta-sekin tashqi dunyo bilan aloqa o'rnatish boshlaydi.

Ular o'sib ulg'aygan sari, turli narsalardan xabardor bo'lib, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilishni, ularga ishonishni, o'z harakatlariga mas'uliyatni o'z zimmalariga olishni, nutqni rivojlantirishni va hokazolarni o'rganadilar. Bolaning ijtimoiy rivojlanishi uyg'un bo'lishi uchun ularga maksimal darajada e'tibor va vaqt ajratish kerak. Bunga savollarga javob berish, muloqot qilish, o'ynash va o'qish kiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishining bosqichlari

Ijtimoiylashuv hayotning birinchi yilida boshlanadi. Bola kichik ijtimoiy guruhning - o'z oilasining bir qismi bo'lishni o'rganadi. Axir, bu erda ular deyarli butun hayotini o'tkazadilar. Bolaning jamiyat a'zosi sifatida rivojlanishini bir necha bosqichlarga bo'lish mumkin:

Erta bolalik. Tug'ilgandan 18 oygacha bolalar atrofdagi dunyo haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtiradilar va yaqinlari bilan birinchi muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lishadi. 18 oydan 3 yoshgacha bo'lgan davrda bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilish zarurligini his qilishadi.

Bu davrda muloqot ko'nikmalari, jamoada ishlash ko'nikmalari, kattalar va boshqa bolalar bilan muloqot qilish ko'nikmalari shakllanadi.

---

² <https://d-g-b.ru/blog/sotsialnoe-razvitie-detey-doshkolnogo-vozrasta>

Bu o'tkazib yuborib bo'lmaydigan guruhdagi o'zaro ta'sir ko'nikmalarini rivojlantirish uchun hal qiluvchi daqiqadir. Shuning uchun, agar bola turli sabablarga ko'ra maktabgacha ta'lim tashkilotiga bormasa, ijtimoiy va o'yin qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tengdoshlari bilan tez-tez uchrashishi kerak. Aytgancha, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun turli xil rivojlanish klublari maktabgacha ta'limga ajoyib alternativ hisoblanadi.

Farzandingizni undan kattaroq bolalar davrasiga qo'ymang. Ular uchun bola g'amxo'rlik ob'ekti yoki yuk sifatida ko'riladi, bu uning shaxsiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Taxminan ikki yoki uch yoshdan boshlab o'qituvchilar va boshqa maktabgacha ta'lim muassasalarining xodimlari bolaning ijtimoiy tajribasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aynan shu davrda bolaning motivlari va atrofdagi odamlarga va haqiqatga bo'lgan munosabati o'rnatiladi.

Ammo yaqin oila a'zolari, shuningdek, bolalar bog'chasi, rivojlanish markazi, o'yin maydonchasi va boshqalardagi bolalar guruhi hali ham hal qiluvchi ta'sirga ega.

Kech maktabgacha yosh. Bu davrda bolalar nutq va ilgari olingan ko'nikmalardan foydalanib, atrofdagi dunyo bilan faol muloqot qilishni boshlaydilar. Ular notanish notanish odamlar bilan tobora ko'proq muloqotda bo'lishadi, o'zlarining gender o'ziga xosligini taniy boshlaydilar va rivojlana boshlaydilar va ularning madaniyatiga xos bo'lgan gender va ijtimoiy rollarni tushunishni o'rganadilar.

Asosiy rolli o'yinlar yangilanadi, bu bolaga jamiyatda mavjud bo'lgan xatti-harakatlar normalarini tezda o'rganishga va turli vaziyatlarda harakat qilishni o'rganishga yordam beradi, bu ham sotsializatsiyaning zaruriy jihati hisoblanadi.

Bu jarayonlarning barchasida oila hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-onalarning o'z farzandlariga va hatto o'zgalar farzandlariga bo'lgan munosabati, oiladagi o'zaro munosabatlar modellari — bularning barchasi katta ahamiyatga ega, chunki u bolaning to'g'ri va noto'g'ri haqidagi tushunchasini, shuningdek, xulq-atvor me'yorlarini shakllantiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston respublikasi, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun davlat o'quv dasturi/takomillashtirilgan ikkinchi nashr/Toshkent-2022
- 2.Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 iyuldagi 528-sonli "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risida"gi Nizomi.
3. "Maktabgacha ta'lim - tarbiya Davlat standartlari". T.: 2020

4.O'zbekiston respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi" qonuni.

5.Xodjayev B.X., Xo'jamatova X.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ijtimoiy ta'lim. O'quv qo'llanma. – T.: "Innovatsion rivojlanish" nashriyot-matbaa uyi. – Toshkent, 2023.

